

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. Термін «політична культура» має багато тлумачень: система переконань, вірувань та почуттів, які надають порядок і значущість політичному процесу і забезпечують прийняття основоположних правил, що спрямовують поведінку в політичній системі (Л. Пай); система переконань про моделі політичної поведінки і політичні інститути (С. Верба); модель орієнтації і поведінки в політиці (В. Розенбаум); сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, що стосуються взаємовідносин влади і громадян (Є. Вятр); ідеологічне, надбудовне явище, особливий різновид культури, якість, спосіб (форми, рівні і т. д.) духовно-практичної діяльності і відносин, що забезпечують відбиття, закріплення й реалізацію докорінних класових і суспільних інтересів (Н. Кейзеров) тощо. Ось чому політичну культуру можна визначити як зумовлений попереднім політичним досвідом певний рівень політичної свідомості людей у суспільстві, їхнє вміння використовувати набуті політичні знання в практичній діяльності, а також способи політичних дій і політичної поведінки індивідів або суспільних груп. Політична культура знаходить свій вияв у діяльності держави, політичних партій, політичних рухів, суспільних організацій, трудових колективів, окремих громадян, у демократії, конституції, в системі правових норм, у ставленні до них громадян держави [3, 12].

Мета дослідження: розгляд феномену політичної культури та особливостей її формування в Україні.

Предмет дослідження: специфіка політичної культури як явища.

Об'єкт дослідження: вітчизняний контекст реалізації політичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: пріоритет у використанні поняття «політична культура» належить американському політологу Г. Алмонду, який у статті «Порівняльні політичні системи» політичну культуру трактує як «зразок орієнтації на політичну дію» [1, 130].

Вагомим внеском в аналіз теоретико-методологічних проблем політичної культури стали праці Є. Головахи, Н. Паніної, О. Рудакевича, Б. Цимбалістого та інших українських авторів, у яких на основі розробок, що вже стали класичними, проаналізовано окремі конкретні аспекти феномена політичної культури, особливості її формування та розвитку в Україні.

Для встановлення справедливих порядків, стабільного й демократичного суспільного ладу замало лише декретів і постанов влади, указів і формування закону. Для цього ще потрібні воля та розум громадян, їхні знання та готовність дотримуватися законів – усе, що становить політичну культуру. Кожне суспільство має свою конфігурацію політичної культури. Це залежить від його історії, соціально-класової структури, типу й характеру політичної системи, економічних основ та інших обставин. Це поняття нерозривно пов'язане з поняттями демократії та громадянського суспільства [2, 135].

Україна – молода держава перехідного періоду, яка здобула свою незалежність після розпаду Радянського Союзу. Політична культура українців формувалась під впливом комуністичної ідеології та політики русифікації, яка проводилась владною верхівкою СРСР. Саме ж поняття «політичної культури» було вилучене з ужитку і лише зрідка використовувалась як інструмент маніпулювання свідомого населення.

Проголошення суверенітету й незалежності України, демократичного шляху розвитку зумовлює потребу реформувати політичну культуру. Для того, щоб Україна стала самостійною, тобто здатною адекватно вирішувати проблеми свого суспільного життя, сформуватися має перш за все належна культура у громадян України. Якою буде ця культура – такою буде й Україна.

Сьогодні українське суспільство перебуває на етапі трансформації своєї політичної системи. Йдеться про перехід від тоталітарно-авторитарного режиму до демократичного. Цей процес охоплює всі сфери суспільного життя, зумовлює необхідність відповідної політичної культури, від якої насамперед залежать характер і напрями політичного процесу, стабільність і демократизм політичного режиму [7, 201].

Спробуємо проаналізувати, як відбувається процес становлення демократичної політичної культури в Україні. Політична культура, вимірювана за критеріями Заходу, – це встановлений стан, який формується впродовж десятиліть і навіть століть, а не є таким, що створюється за кілька років. На це звертає увагу Б. Цимбалістий, який підкреслює, що «політична культура – це продукт історичного розвитку та досвіду народу. У випадку України цей досвід був гірким... Для того, щоб зрозуміти політичну культуру українців, треба звернути увагу на джерела впливу, які протягом історичного шляху стимулювали чи спиняли розвиток української політичної культури».

Б. Цимбалістий виокремлює три особливості історії України, які мали важливий вплив на розвиток української політичної культури:

- 1) багатокіткова бездержавність, тобто неможливість здобувати досвід влади, бути нарівні у стосунках з іншими народами й почуватися вільним господарем на своїй землі;
- 2) розчленування української території та включення її частин до різних держав з різними культурами, політичними системами, що призвело до психологічного, побутового і політичного відчуження між різними частинами українського народу;
- 3) багатократна денационалізація провідної верстви України, у XVI–XVII ст. наша боярська і шляхетська верства спольщилася. У XVIII–XIX ст. нащадки козацьких старшин стали на бік Росії. У XX ст. пролетарська провідна верства була знищена або здебільшого пішла на службу інтересів советсько-російської імперії [8, 200].

Колишня тоталітарна система всіляко намагалася створити «нову суспільно-історичну спільноту – радянський народ». Політична культура радянського періоду консервативна, ґрунтується на колективній відповідальності, обтяжена великою кількістю усяляких табу, законів і звичаїв і тому закрита для зовнішнього впливу. Для неї характерні такі риси як замкнутість, зорієнтованість на себе, на власні локальні цінності, зразки, норми, тип. Політична культура радянського періоду відзначалася стійкістю і постійністю відтворення, що досягалося ефективною системою соціалізації через засоби тотального контролю за населенням з боку панівного класу: це насамперед монопольне право держави на освіту і вступ до комуністичної партії як єдина можливість зробити кар'єру. Для самозбереження й відтворення було створено механізм номенклатури, що проводила цілеспрямовану кадрову політику.

Коли йдеться про формування політичної культури, то мається на увазі процес формування культури на ґрунті сучасного політичного досвіду українського народу, процес, що поєднує стихійні і організовані чинники.

Як зауважував О. Рудакевич, основними чинниками, що сприяють формуванню власної політичної культури, є такі:

- лібералізація і демократизація суспільних відносин, внаслідок чого створюються умови для політичної творчості еліти і широких верств населення;
- пропаганда знань про історичний досвід українського та інших народів і про сучасні досягнення світового співтовариства;
- підтримка різноманітних ініціатив, новацій, експериментів, вивчення і поширення вітчизняного політичного досвіду;
- залучення науковців до розробки політичних технологій і програм;
- поширення джерельної бази формування новітньої політичної культури і створення умов для прояву позитивних тенденцій у політичному житті;
- законодавче закріплення продуктивних політичних ідей, норм, інституцій та розробка системи заходів їх повсякденного використання [5, 84].

Отже, становлення суверенної Української держави неможливе без урахування історичного досвіду державотворення, відновлення національних традицій, ідейної та культурної спадщини минулого. Формування демократичної політичної свідомості громадян, набуття ними досвіду та навичок активної політичної поведінки, подолання панівної фрагментарності історичної пам'яті і становлення на цій основі громадянської політичної культури набуває першорядного значення на шляху політичного розвитку України. Ці завдання мають вирішуватися конкретними шляхами загальної політичної соціалізації, політичного виховання та політичної освіти громадян [9, 70].

Будь-яка політична, економічна, правова, моральна і т. п. реформа приречена на провал, якщо вона не буде спиратися на реформу соціальної й політичної культури громадян.

Політична культура – явище багатогранне, вона включає в себе безліч компонентів, охоплює всі сфери функціонування політичних відносин, об'єднує у собі як духовні, особисті й політичні цінності, так і історію її утворення. Вона виконує низку важливих функцій, за визначенням яких можна окреслити й саме поняття політичної культури [4, 30].

Отже, сьогодні стосовно України можна стверджувати лише про початок самого процесу формування політичної культури. Це проблема формування, перш за все демократії, певних цінностей, соціальних установок, готовності діяти певним чином, тобто ті навички (крім цінностей і орієнтацій) аналізу політичної ситуації для прийняття рішень під час виборів, під час кампаній, коли потрібно реагувати, окрім того, що потрібно голосувати. Зміни, безумовно, відбуваються. Поки що можна сказати, що політична культура, як макроструктура, що дозволяє нашим виборцям орієнтуватися між різними партіями достатня, для того, щоб розрізнити ці партії, однак недостатня для того, щоб диференціювати їх більш чітко. Сучасна ситуація потребує значного підвищення рівня і ролі активістської політичної культури, щоб уникати маніпулювання електоратом, який керується стереотипами та міфами. Лише за необхідного рівня політичної культури електорат перестане робити вибір, опираючись на примітивне ідентифікування суб'єктів політичної боротьби, наприклад, поділ на «наших» та «не наших», а почне

глибоко концептуально споглядати і аналізувати конкретну програму, що пропонується. Для цього необхідна, зокрема, політична воля, щоб внести певні доповнення в освітню політику, яка, як на мене, вчорашнього учня, озброювала б, скажімо, старшокласників умінням цілісно проаналізувати політичну ситуацію, а також розвивала б у них активну громадянську позицію. Окрім того, варто проводити інформаційну кампанію, спрямовану на розвиток конструктивної зацікавленості широких мас у політичному житті держави та участі – посередньої чи безпосередньої – у ньому. Третій же сектор, вважаю, міг би відігравати у цьому не меншу, а подекуди і значно більшу роль [6].

Зрештою про шляхи підвищення рівня політичної культури в населення можна сперечатись, що є предметом інших досліджень, проте навряд чи можливо заперечити потребу розвитку політичної свідомості та надання більшої уваги активістській політичній культурі, набуття найширшими масами навичок політичної поведінки і політичної соціалізації. Тож в Україні необхідно підвищувати рівень засвоєння людиною і суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм, досягнень суспільно-політичної думки та працювати над удосконаленням форм політичної етики, поведінки, учинків, дій тощо.

Список використаних джерел

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии [Текст] / Г. Алмонд // Полис. 1992. № 4. С. 122-134.
2. Дмитренко М. Особливості сучасної української політичної культури: проблеми визначення [Текст] / М. Дмитренко // Політичний менеджмент. 2005. № 5. С. 134–138.
3. Колодій А., Політологія. [Текст]: [підручник] / А. Колодій. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 664 с.
4. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. [Текст] / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. 1998. № 3. С. 29–31.
5. Нагорний В. Сутність проблеми політичної культури України. [Текст] / В. Нагорний // Політичний менеджмент. 2006. № 5. С. 83–85.
6. Піхун О. Проблеми формування політичної культури в перехідних суспільствах на прикладі України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua/2012/pihun-o-problemy-formuvannya-politychnoji-kultury-v-perehidnyh-suspilstvah-na-prykladi-ukrajiny/>
7. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія [Текст]: [підручник] / В. Піча // Навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Каравелла, Львів: Новий Світ. 2000, 2002. 344 с.
8. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI-го ст. – перша половина XVII-го ст.) [Текст]: [підручник] / П. Сас. К.: Либідь, 1998. 296 с.
9. Шляхтун П. П. Політологія (політологія та історія політичної науки) [Текст]: [підручник] / П. Шляхтун. К.: Либідь, 2002. 576 с.